

Plotinus'un Siyaset Teorisi

Plotinus' Theory of Politics

MEHMET MURAT KARAKAYA

Social Sciences University of Ankara

Received: 26.12.2019 | Accepted: 14.01.2020

Abstract: Neoplatonism is a philosophical movement that was born in Rome, where Stoic philosophical thought was dominant. Plotinus, the founding philosopher of the Neoplatonic philosophical movement, profoundly influenced both the Christian and Islamic worlds with his emanation theory. The Plotinus, who explained the creation within the framework of The One, The Intellect-Principle and The Soul (Nefs) hypostasis and based the perceptible cosmos on this creation, wrote mainly about the Metaphysics. While Plotinus put forth in-depth philosophical theories in Plato's footsteps in the field of metaphysics, it is noteworthy that he did not follow Plato regarding the ideal state design and did not produce a profound work or works in this field. In this sense, Plotinus, who spent a significant portion of his life in Rome, the capital of the Roman Empire, is open to discussion on what his thoughts on political philosophy are, how his perspective is and whether he produces a theory. This article addresses Plotinus' general view of political philosophy within the framework of the Enneads.

Keywords: Plotinus, political philosophy, politics, ideal state, ethics, sage, Stoicism.

Giriş

Akletme ve düşünme kadar önemli ve insanı diğer varlıklardan ayıran eylem alanlarından biri de insanın örgütlü siyasi bir toplum içerisinde yaşamasıdır. Örgütlü siyasi bir toplum içinde yaşamak ve buna uygun kural ve kanunlar belirlemek insana özgü eylem alanlarından biridir. Bu eylem, aşkın idealist felsefi yaklaşım açısından kozmik dengenin bir projeksiyonu olması sebebiyle transandantal bir tutuma da karşılık gelmektedir. Bu manada örgütlü siyasi toplumun sosyolojik vaka olmasının ötesinde metafiziksel bir boyutu bulunmaktadır. Siyaset felsefesi, antik dünyadan günümüze felsefi konular arasında geniş yer tutmuş, birçok filozof bu alanda derinlikli eserler ortaya koymuştur.

Plotinus, Porfiryus'un düzenlediği¹ kendisine ait *Enneadlar* kitabında, çoğunlukla metafizik ve ontoloji konularına değinmiş; yaratılış süreçlerini *Bir*, Akli-İlke ve Nefs çerçevesinde sudûr nazariyesi ile açıklamıştır. O, bu konuda Fârâbî ve İbn Sina gibi birçok İslam filozofunu da etkilemiştir. Plotinus, eserinde metafizik konuların yanı sıra “erdem/fazilet”, “saadet” ve “kötülük” gibi ahlaki değere haiz konulara da yer vermiştir. Bu durum, filozofun aksiyoloji ve ahlaki konulara bigâne kalmadığını ve bu alanlarda makale düzeyinde eserler kaleme aldığını göstermektedir. Ancak Plotinus, bireyi esas alan aksiyoloji ve ahlaka dair risaleler kaleme almış olsa da toplum ve şehir/devlete dönük enikonu bir makale yazmamış ve bir siyaset nazariyesi üretmemiştir. Böyle bir tercih, bir felsefi akımın kurucu filozofu açısından eksiklik ve tesis ettiği felsefi sistem açısından yetersizlik olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma, Platonist bir filozof olan Plotinus'un, antik Yunan'da, idealist felsefenin öncüsü olduğu kadar siyaset felsefesinin de öncülerinden olan Platon'un siyaset ve toplumla ilgili nazariyelerinden niçin uzak durduğunu, tesis ettiği felsefenin siyasete etkisini ve politik paradigmaya kapı aralayıp aralamadığını ayrıntılı bir şekilde konu edinmektedir.² Çalışmamızda yöntem olarak öncelikle imparatorluk yönetiminin siyaset anlayışı ile Roma'da baskın felsefi bir akım olan Stoacılığın ahlaki yakla-

¹ Porfiryus, Plotinus'un ölümünden sonra *Enneadlar* (*Dokuzluklar*) kitabını düzenlemiş ve kitap hâline getirmiştir.

² Plotinus'tan sonraki periyotta Neoplatonist felsefenin siyaset felsefesine bakışı bu makalenin kapsamı dışındadır.

şımı hakkında genel bilgi verilecek; ardından, *Enneadlar* adlı eser çerçevesinde Plotinus'un siyaset ve politikaya yönelik ortaya koyduğu tavır ve izlediği tutum ele alınacaktır.

Literatür açısından bu konuda makale ve kitap düzeyinde bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bu kapsamda, James V. Schall'ın "Plotinus and Political Philosophy"; Eure Song'un "The Ethics of Descent in Plotinus"; David G. Roberston'un "Plotinus on Disorderly Men in Political Communities ve "Talk, Ethics and Politics in Plotinus" ve Suzanne Stern-Gillet'in "Plotinus on Metaphysics and Morality" adlı makale çalışmaları vardır. Dominic J. O'meara'nın ise, *Platonopolis: Platonic Political Philosophy in Late Antiquity* adlı bir kitap çalışması bulunmaktadır. Kitap ve makaleler, Plotinus'un ve Neoplatonik felsefenin siyaset felsefesine bakışını farklı yönlerden ayrıntılı ele almaktadır.

1. Arka Plan: Plotinus, Roma ve Stoacı Felsefe

Genel olarak değerlendirildiğinde filozofların siyaset felsefesiyle ilgili yaklaşımlarında felsefi düşüncelerinin yanı sıra içinde yaşadıkları çağ, şehir ve devlet gibi etkenlerin rolünün büyük olduğu görülmektedir. Var olan sosyal, kültürel ve siyasi atmosfer, filozofların kendi dönemlerinde siyaset ilmine gösterdikleri ilgi kadar siyaset ilminin konusunun içeriğini ve bireysel ve toplumsal hayatta gerçekleşen yansımalarını da belirlemektedir. Plotinus, MS yaklaşık 244-274 yılları arasında hayatının son otuz yılını Roma'da yaşamış ve eserlerini bu şehirde yazmış bir filozoftur. Aslen Mısır Asyut'lu olan Plotinus, 27-28 yaş aralığında İskendireye'ye gelmiş, bir hamal olan üstadı Ammonius Sakkas'tan yaklaşık on bir yıl felsefi öğrenim görmüştür. Felsefi öğreniminden sonra İran ve Hint kültürlerine olan ilgi bir merakla imparator Gordion komutasında bir askeri birlikle seyahate çıkmış, ancak komutanın öldürülmesinden dolayı bu yolculuğundan vazgeçmiş, önce Antakya'ya daha sonra Roma'ya -kırk yaşında- gelmiştir. Plotinus, ölümüne kadar da Roma'da yaşamıştır (Porfiryus, 2017: 116). Roma; imparatorluğun başkenti olması nedeniyle bir merkezdir ve devletin, bürokrasinin ve askeriyenin kalbi konumundadır. Bu cihetle, Roma'da var olan güçlü imparatorluk yapısının Plotinus'un siyasete dair yaklaşımlarında olumsuz yönde etkili olduğu ve bu çerçevede Plotinus'un siyasetten uzak durduğu söylenebilir. Zira felsefi argümanlarını oluşturan

mada ve *Tanrı*, *Akıl* ve *Nefs* gibi hipostazları tesis etmede büyük ölçüde Platon'dan yararlanan ve birçok alanda Platon diyalogları üzerinden felsefi temellendirmelerini oluşturan Plotinus'un içinde yaşadığı Roma devletinde Platon'un *Cumburiyet/Devlet* adlı eseri üzerinden teorik çerçevede bir siyaset ve toplumsal yapı önerisinde bulunmaması ve *Enneadlar*'da siyaset felsefesine dair bir başlık açmaması bu hususu desteklemektedir.

Plotinus'un siyasete karşı tutumu teorik çerçevede genel hatlarıyla bu minvalde değerlendirilse de pratikte Plotinus'un içinde yaşadığı Roma toplumunda felsefeye dayalı siyasi bir organizasyon düşüncesinden uzak durmadığını ve bununla ilgili gerekli girişimlerde bulunduğunu ayrıca belirtmek gerekir. Bu kapsamda Plotinus'un Roma yakınlarında *Campania*³ bölgesinde yeni bir şehir inşa edilmesi konusunda dönemin imparatoru Gallienus'tan⁴ yardım talep etmesi ve orada içerisinde yaşayanların Platon kanunlarına göre yönetildiği Augustin'nin *Tanrı'nın şehri*'ne benzer "*Platonopolis*" adında etrafı çevrili bir şehir önerisinde bulunması önemlidir (Porfiryus, 2017: 125, 126). Şehrin isminin Platon'a nispetle verilmesi ve önerilen şehrin Platon'un *Cumburiyet/Devlet* ve *Kanunlar* adlı eserlerindeki şekilde tesis edilecek olması ayrıca anlamlıdır.

Ancak bu talep, keyfiyeti itibarıyla bir değere haiz olmakla birlikte başka bir açıdan var olan toplumsal yapının devlet düzeyi temelinde değiştirilmesi konusunda bir çaresizliğe ve ümitsizliğe de işaret etmektedir. Zira Plotinus'un, bütün bir devlet veya imparatorluğun dönüşümüne yönelik bir siyaset nazariyesi önermekten ziyade imparatorluk yönetimine toplumdan soyutlanmış etrafı çevrili bir getto teklifinde bulunması, onun yerleşik devlet sistemiminin değiştirilmesi hususunda teorik bir paradigmasının bulunmadığını ve hatta bunun pratikte de gerçekleştirilebilir bir durum olmadığını teyit etmektedir. Nitekim 19. yüzyılın önemli filozoflarından G. W. F. Hegel, Roma imparatorluğunun yönetim yapısı açısından *Platonopolis*'in hayata geçirilebilir bir proje olmadığına; Platon'un özgürlükçü devlet anlayışı karşısında Roma'nın böyle bir uygulamaya izin vermeyeceğine vurgu yapmıştır (Bal, 2009: 89). Nihayetinde öyle de olmuştur. Plotinus'un bu önerisi daha proje aşamasındayken imparatorluk mah-

³ Bugünkü İtalya'nın güneyinde yer alan bir bölge. Plotinus'un ömrünün son demlerini burada geçirmiş ve burada hayata gözlerini yummuştur.

⁴ Gallienus, Roma İmparatorluğunu 253-260 yılları arasında yönetmiş imparator.

kemesinin yaklaşımı ve kıskançlık gibi engelleyici bazı hukuki ve olumsuz ahlaki tavrılardan dolayı akamete uğramıştır (Porfiryus, 2017: 125, 126).

Ancak henüz planlama aşamasındayken akamete uğrayan bu proje, ihata edilmiş oldukça sınırlı belirli bir bölgede uygulanacak olsa da Plotinus'un böyle bir şehir devleti üzerine dönemin Roma imparatoru ile bir görüşme yapması ve imparatorun o dönemde etkin olan Hristiyanlık ve Gnostisizm gibi dini ve spiritüel akımlara karşı düşünsel planda Helenistik kültürün yeniden canlanmasına imkân tanıyacak felsefe ile yoğrulmuş böyle bir merkezin inşasına politik açıdan olumlu yaklaşması (Armstrong, 1962: 14). Neoplatonik felsefenin bir başarısı olarak da değerlendirilebilir. Nitekim Roma'ya rengini veren ve panteist materyalizmi temsil eden Stoacı felsefenin içkin metafizik yaklaşımlarına karşın âlemin manevi/ruhi bir esasa dayandığını ileri süren aşkın metafizik anlayışa sahip (Aydın, 2001: 175) Plotinus'un, imparatorluk ailesiyle bu şekilde bir iletişim içerisinde olması ve Platon'un izinde bir erdemli bir şehir önerisinde bulunması önemlidir.⁵

Burada, konunun daha iyi kavranması açısından Stoacı felsefenin Roma İmparatorluğu ile ilişkisine vurgu yapmak elzem görünmektedir. Çünkü ahlakı önemseyen Stoacı doktrinler ile hegemonik anlamda politikayı ilk sıraya yerleştiren imparatorluk Roma'sının siyasi eğilimleri, bireysel ahlakın öncelenmesi ve toplumun egemenlik altında tutulması açısından birbiriyle uyumaktadır. Bu yönüyle her iki unsurun bir arada bulunması tesadüfi değildir. Roma, bir anlamda Stoacılık üzerinden kendi yönetimsel sistemini güçlendirirken Stoacılık da Roma üzerinden kendi ahlaki argümanlarına yaygınlık kazandırmıştır. Nitekim insan zihninin tümünün içinde kaybolduğu ve gerçek tümellik düşüncesinin ancak bireysellikte sürdürülebildiği Roma felsefesi havzasında (Molacı, 2017: 175, 177) Stoacılığın, kendisine kaynaklık teşkil eden Kinikler'e göre politik yanı teorik siyaset çerçevesinde daha ileri boyutlarda olsa da antik Yunan politik özgürlük ve varoluşunun ortadan kalkmasıyla imparatorluk Roma'sında

⁵ Kendi özel bağlamı içerisinde değerlendirildiğinde imparator Gallienus'un kişisel olarak kendisini Neoplatonist ve Neopythagoryen teorilere yakın hissettiğini bu yönüyle Plotinus'a büyük saygı duyduğunu söyleyebiliriz. Zira Gallienus, -Porfiryus'un da Neopythagoryen çerçevede ortaya koyduğu şekliyle- kendisini Yüce Tanrı ile korumak zorunda olduğu dünya arasında Sol İnvictus (Güneş Tanrısı) konumunda düşünmektedir (Blois, 2006: 276).

temel felsefi yaklaşımlar ahlaki tavır, içsel duygular ve fedakârlığın başı çektiği öznel eylemler üzerinden değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu çerçevede, Stoacı etkilenimsizlik, Epikürosçu öz-tatmin ve Skeptik yargısızlık gibi kavramlar, mutluluğun öznenin içsel yaşantısında geçerli olduğunu; siyasal süreçlerin ve dışsal etkenlerin mutluluğun elde edilmesinde gerektiği ölçüde önemli olmadığını ortaya koymaktadır (Molacı, 2017: 177).

Stoacılığın kendi içerisinde eski, orta ve geç Stoacılık veya Yunan ve Roma Stoacılığı şeklinde ayrımları olsa da eski Yunan polis şehir devletlerinin Roma ile birlikte yok olmasıyla yaygın hâle gelen genel Stoacı düşüncede hem mutluluk hem özgürlük, toplumsal ve siyasal içeriklerinden tamamen arındırılmış, bireysel, soyut ve düşünsel düzeye çekilmiştir. Ezgi Ören'e göre, bu dönem içerisinde, Yunanlıların yönetsel açıdan tercih ettikleri polis [şehir/devlet] düzeni, bütünüyle ortadan kalkmasa bile başat örgütlenme modeli olma özelliğini yitirmiş, bu düzene özgü tüm kurum, değer yargıları, düşünce ve yaşam felsefeleri yurttaşlarının nazarında anlamsızlaşmış, bir yönetim pratiği olarak polis devlet yapısının siyasal önemi kaybolmuş, ardından daha büyük siyasal-toplumsal birimler egemen olmaya başlamıştır (Ören, 2017: 306).

Yine Ören ve Işıldak'ın yaptıkları çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre, Yunanlılar, kendilerini polis şehir devletinin kamusal siyasal hayatından, kutsallığından ve her türlü yaşamsal alanı kapsayan bütünselliğinden yoksun, siyasal açıdan yalnız ve güçsüz bireyler olarak bulduklarında, imparatorluk içindeki bu yeni yaşamlarına anlam katıp yön verecek düşünsel dayanaklar aramışlardır. İşte bu tarihsel zorunluluklar nedeniyle Helenistik dönem felsefelerinden beklenen görev de bireysel pratik yaşama yönelik etik kılavuzluk olmuştur. Bu minvalde, Helenistik çağın en önemli felsefe öğretilerinden olan Stoacılık, her ne kadar evrensel yurttaşlık/dünya vatandaşlığı, hümanizm ve doğal hukuk kavramlarını felsefesinin temeline koysa da zamanla bu felsefenin temel yaklaşımı, bireysel etiği felsefi bilgeliliğin bir parçası kılmakla kalmayıp çekirdeği hâline getirmiştir (Ören, 2017: 307; Işıldak, 2010: 171, 172).⁶ Başka bir ifadeyle, Roma'nın

⁶ Cicero'ya göre, eski Stoacılar, devleti halkın ve vatandaşın yararına olacak şekilde değil, sadece teorik olarak incelemişlerdir (Cicero, 2019: 73). Bu açıklama geç Stoacıların daha çok pratik üzerine yoğunlaştıklarını göstermektedir.

kendi içsel çekişmelerinin toplumu yormaya başladığı ve emperyal genişlemenin devletin geniş ölçekte büyümesine neden olduğu durumlarda veya siyasal toplumun temel dinamiğini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı anlarda Stoacılık evrensel yurttaşlık/dünya vatandaşlığı, hümanizm ve doğal hukuk kavramlarıyla kendine has değer vurgusuyla onarıcı ya da tamamlayıcı bir rol üstlenmiştir.⁷

Stoacılar, felsefenin neredeyse sadece ahlak ve değerler alanıyla ilgilenmiş ve ahlak öğretilerinin genel felsefeleri ile uyumlu olup olmamasına aldırmadan insanı mutlu kılacak öğüt ve tavsiyelerden oluşan bir mutluluk öğretisi geliştirmeye çabalamışlardır (Kaya, 2014: vii).⁸ Örneğin Seneca, imparatorluğun dışa açılma politikalarından kaynaklanan zenginlik ve lüks yaşam tutkusunun ancak Stoa öğretisiyle önlenebileceğini düşünmüştür (Işıldak, 2010: 170). Bu minvalde, Roma İmparatorluğu'nun tarih sahnesindeki yerini alması ve Yunan şehir devletlerini de içine alarak genişlemesi sonucunda, Stoacılık, daha çok görev, zorunluluk, karar alma ve pratik ahlaki noktalarla ilgilenmiştir. Cicero ve Seneca dönemlerinde Stoacı vurgu, fizik ve logos anlayışından ziyade pratik toplumsal ve siyasi sorunlarla ilgilenen bir hukuk ve ahlak felsefesine doğru kaymıştır (Özdemir, Durgun, 2011: 29). Üçüncü yüzyılda Stoacılık Plotinus için “anti Platonizm”in versiyonunun adı olmuştur (Gerson, 2016: 44).

2. İdeal Şehir/Devlet ve Plotinus'un Bilgesi (Karşıt Yaklaşımlar)

Plotinus döneminde, yani MS üçüncü yüzyılda imparatorluk, *üçüncü yüzyıl krizleri* denen sosyal, siyasal ve askeri problemlerle boğuşmaktadır ve yaklaşık bir asır önce yaşadığı refah döneminin çok uzağındadır. Özel-

⁷ Işıldak'a göre, Roma imparatorluğu, Stoacıların geliştirdiği kavramlardan yararlanmıştı. Ancak söz konusu imparatorluk, yönetsel yapıda bu kavramlardan yararlansa da aynı zamanda politik menfaatlerine yönelik hazırladığı yasaları da Stoacılık üzerinden meşrulaştırma cihetine gitmiş; birçok politik uygulamayı bu felsefi zemin üzerinden olumlamıştır (Işıldak, 2010: 171). Ayrıca bk. (Wolin, 2004: 74-75).

⁸ Kaya'ya göre, Yunan özgür kent devletlerinde ciddi anlamda bir yaşam sıkıntısı olmadan ve herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan yaşayan Yunanlı vatandaş, filozof ve düşünürler, sadece merak ve hayret duygusunun harekete geçirdiği bir bilme arzusunun beslediği teori etkinliği ile yetiniyorlardı. Ancak öncelikle Makedonya Krallığı ve sonrasında Roma İmparatorluğu'nun işgaline uğrayan bu kent devletlerinde yaşayanlar artık devlet karşısında tek başına hayatta kalmaya çabıyorlardı. Bu yüzden kendini ve toplumu avutucu düşünceler peşinde koşmak onlar için kaçınılmaz olmuştu ve teorik düşüncüyü bir kenara bırakıp kendilerini acıdan kurtaracak bilginin ve yaşayışın peşine düşmüşlerdi (Kaya, 2014: vii).

likle Roma İmparatorlarından Severus Alexander'in 235 yılında suikasta uğramasıyla karışıklık dönemi başlamış, ekonomik sıkıntı ve sosyal bunalımlar devletin iç işleyişini önemli ölçüde etkilemiştir (Bilgiç, 2012: 27).⁹ Böyle bir zaman diliminde yaşamış olan Plotinus'un, doğrudan devlet yönetimi ve siyaset felsefesiyle ilgili paradigmatik görüşler beyan etmemesi, bu hadiselerin onun üzerinde etkili olduğunu hissettirmektedir.

Felsefi sahada Plotinus'un bir toplum filozofu olup olmadığına yönelik farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Kimi yorumcular onun felsefi yaşam ve düşünsel yaklaşımlarından hareketle hem toplum hem de siyasetle ilgilenen bir filozof olmadığını söylerken kimi yorumcular da aksi yönde görüş beyan etmişlerdir. Örneğin, Plotinus'un bir toplum filozofu olmadığına dair görüş ortaya koyan Stamatellos, onun, toplumla iç içe olmasına rağmen zühd yönü ağır basan ve özellikle de siyasi meselelerden uzak duran mistik bir filozof olduğunu söylemiştir (Stamatellos, 2007: 5). Yine Stamatellos'a göre, Plotinus'un imparatorluk ailesi ve zamanın devlet adamı pozisyonundaki senatörlerle arası her zaman iyi olsa da ve toplumun seçkin kişileri nezdinde itibar kazanıp çok takdir görse de o, *Platanapolis* projesi dışında, devlet yönetimi, bürokrasi, insan onuru, kölelik vb. konuları bütüncül bir şekilde ele alan bir siyaset felsefesi üretmemiştir (Stamatellos, 2007: 5). Bu manada Plotinus, sosyo-ekonomik ve politik meseleleri ele alan bir siyaset felsefecisi değildir (Siniossoglou, 2008: 229).

Rist'e göre ise, Plotinus, toplum filozofu olmaması bir yana, erdemler konusunda da havasçı/elitist bir yaklaşım benimsemiş, umuma yönelik ahlaki nazariyeler geliştirme cihetine gitmemiştir (Rist, 1967: 15). Bu meydana, Rist'in değerlendirmeleri üzerinden Plotinus'un halk kitlelerinin ahlaki vaziyetleri ile ilgili bir kaygısının olmadığını, sadece toplumun üst katmanında yer alan akıl insanlara yönelik önerilerde bulunduğunu söylemek mümkündür. Plotinus, *Enneadlar* kitabını bir bakıma Gazzâlî'nin *Mışkâtü'l-Envâr* adlı eserinde yaptığı gibi havas/seçkinler için yazmıştır, avam için değil (Deniz, 2011: 11). Bu nedenle, felsefe dışındaki halk kesim-

⁹ Alexander Severus'un öldürülmesiyle kimin imparator olacağına askerler karar vermeye başlamış; böylece Roma iç dünyasında kargaşa ve kaos ortamı meydana gelmiştir. MS 235-284 yıllarını kapsayan ve Plotinus'un da hayatta olduğu bu elli yıllık süreç içerisinde devlet idaresinden askeri yapıya, ekonomiden düşünce sistemine kadar bütün Roma yaşam biçiminin çöküşüne tanıklık edilmiştir. Bu dönemde Roma İmparatorluğu dış istilalar, iç savaşlar ve kontrolden çıkmış ekonomi dolayısıyla neredeyse yıkılmanın eşiğine gelmiştir (Bilgiç, 2012: 27).

lerine “*diyaloglar*” yoluyla hitap eden Platon örneğinde olduğu gibi Plotinus’ta avama hitap eden bir yazın yoktur. Başka bir ifadeyle, avamın veya genel halk kitlelerinin ahlaki düzeylerine katkı sağlayacak ve onları besleyecek eserlere Plotinus’ta rastlanmamaktadır. Bu minvalde, Plotinus’un “iyi insan” olmaya yönelik tavsiyeleri ve bu konudaki doktrinleri havassın okumalarından öteye geçmemektedir. Çünkü Rist’e göre, Plotinus’un değerler yaklaşımı, en üst seviyede ve saf tefekkür yoluyla elde edilebilen bir ameliye sonucu gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bu seviyeye avamın ulaşması söz konusu değildir. Plotinus’un, metafizik alanda ortaya koyduğu özgün felsefeye karşılık toplumsal alanda siyasi nazariyeler geliştirmemesi, onun bu havassı tutumundan kaynaklanmış olabilir (McGroarty, 2000: 13). Bu zaviyeden bakıldığında ve Plotinus’un ahlaki nosyon ile ilgili ortaya koyduğu değerlendirmeler üzerinden düşünüldüğünde, onun teorik açıdan sosyal-ahlak problemini bütünüyle ihmal ettiğini söylemek mümkündür. Bilindiği üzere ahlakla ilgili sorunlar daha çok bireyler arası ilişkilerden gün yüzüne çıktığına göre, Plotinus daha çok bireysel kurtuluş teması üzerine yoğunlaşmış, toplum ve yönetim biçimleriyle ilgili felsefi teoriler üretmemiştir. Nitekim *Enneadlar*’da, Platon’un *Cumhuriyet/Republic* ve *Yasalar/Laws* adlı eserlerine dolaylı değiniler olsa da doğrudan bir vurgunun olmaması; dolaylı değinilerin de devlet yönetimiyle ilgili olmaktan ziyade daha çok “iyi”, “akıl” ve “nefs” kavramları çerçevesinde olması bu hususu desteklemektedir (*The Enneads*, 630-636).

Plotinus, *Enneadlar*’da sadece bir pasajda insan tipolojileri üzerinden erdemli ve erdemli olmayan şehir/devlet değerlendirmesi yapmıştır. Buna göre, bir şehirde/devlette aşağıdan yukarıya dört tip insan bulunmaktadır.

En düşük insan tipi, en temel doğal özelliklerini sergileyenlerdir. Bu insanlar, [düşünsel faaliyetlerden tümüyle uzak olmalarından dolayı] aşağı politik toplumsal organizasyonu temsil ederler. Orta-tip/mutedil grupta, siyasi organizasyon açısından kontrol edilebilir toplumsal yapı ve birinci gruba göre daha ileri bir konumda bulunan vatandaşlar yer alırken, onun üstünde, insanın beşerî özellik ve tabii isteklerden kurtulup daha üst tabakada kendisini konumlandığı erdemli aristokratik insan ve en tepede ise yetkinliği itibarıyla bütün bağlardan azade tek başına kural koyucu olan ve ana temel ilkeyi geri kalanlara empoze eden en üst insan tipolojisi bulunmaktadır (*The Enneads*, IV.4.17).

Plotinus, söz konusu dört insan tipolojisi üzerinden yola çıkarak şehrin/devletin *üstün* ve *aşağı* unsurlardan oluşan iki katmanlı bir yapıda olduğunu söylemektedir.

Buradan hareketle biz şehrin üstün ve aşağı unsurlardan oluşan iki katmanlı bir yapıda olduğunu düşünebiliriz (*The Enneads*, IV.4.17).¹⁰

Pasaj çerçevesinde, birinci gruptaki insanların, toplumsal hayatta tipolojiler içerisinde en aşağı tabakayı, *Bilgelerin* ise en üst tabakayı temsil ettiği görülmektedir. Orta grup, düşünsel açıdan en alt gruba yakınen beşeri özelliklerin ve isteklerin ötesine çıkan aristokratlar, bilgelere yakın bir konumda bulunmaktadır. Esasında Plotinus'un yaptığı derecelendirmede, üst tabakada yer alan aristokratların ve özellikle yetkinliğin zirvesinde yaşamış bilge insanların siyaset ve politikayla bir ilişkisinin olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü bu insan tipolojileri eriştikleri kemâliyet (yetkinlik) seviyesi itibarıyla güncel siyaset ve politikaların üzerinde yer almakta, bir anlamda kendi kurallarını kendileri koymaktadır. Siyaset ve politika ise daha çok orta ve alt gruplara hitap etmekte; aşağı olan grupta yer alanlar üstün grupta yer alanlara göre şekillenmektedir.

Bu açıklamalar, başka bir açıdan, “erdemli (üstün)” ve “erdemsiz (aşağı)” insanlardan oluşan iki katmanlı şehir/devlet öngörüsünde bulunan Plotinus'un, Platon'un *Cumhuriyet/Devlet* adlı eserinde yer alan ikisi erdemli/aristokrat dördü erdemsiz şehir yapılarına hiç vurgu yapmadığını da göstermektedir. Hâlbuki Platon, *Cumhuriyet'te/Devlet'te*, erdemli devletin, baştakilerin birbirine eşit olduğu çoklu başkanlığı çağrıştıran aristokratik (riâsetü'l-ahyâr) ve diğerlerinden üstün olan tek kişinin monarşik (riâsetü'l-melik) devlet yönetimi şeklinde iki kısım olduğundan bahsetmiştir (Platon, *Devlet*: 448de). Ayrıca o, erdemli devletlerin dışında aristokrasinin bozulmuş hâli olan devletlere de vurgu yapmış; bunların, şerefi önceleyen timokrazi, az sayıdaki kişilerin yönetimi olan oligarşi, toplumun egemenliğinde olan demokrasi ve tek kişinin tasallutu altında bulunan tiran (zorba) devletleri olduğunu söylemiştir (Platon, *Devlet*, 445d; 543cd; 544c-e). Ancak Plotinus, eserinde Platon felsefesinde yer alan altı farklı devlet türüne hiç değinmediği gibi, yukarıda bahsedildiği şekliyle yeni bir şehir/devlet yönetimi önerisinde de bulunmamıştır.

¹⁰ Bu cümleyi, “Bu nedenle, biri üstün, diğeri aşağı olan iki şehir olduğu anlaşılmaktadır.” şeklinde de ifade edebiliriz.

Buradan hareketle Plotinus'un siyaset ve devlet yaklaşımlarıyla ilgili iki tür yorum geliştirmek mümkündür. Bir yoruma göre, Plotinus, insan tipolojileri üzerinden iki yapıli şehir/devlet yönetimi ayırımına gitse de onun konuyu şehir/devlet yapılanması açısından bir pasaj dışında ele almaması, literal boyutuyla reel siyaset temelinde bu alana ilgi duymadığını ve bir devlet yapısı önerisinde bulunmadığını göstermektedir. Bu bağlamda, pasaja paradigmatik bir siyaset nazariyesi temelinde bakmamak gerekir. Zira metinsel bağlam açısından değerlendirildiğinde, Plotinus'un, pasajın öncesinde, şehir/devlet temelinde bir toplumsal organizasyona işaret etmekten ziyade toplumsal yapı analojisi üzerinden nefsin beden ile temasına, bu temasla birlikte zayıflamasına ve gücünü kaybetmesine vurgu yaptığı görülmektedir. Bu analogide, toplumun en üst seviyesinde yer alan *bilge*, bir toplumsal kargaşada en güzel konuşmayı yapsa dahi kitleleri domine etmekte zorlanmakta ve ahalî kargaşa ve gürültüyle bilgeye baskın çıkmaktadır. Tıpkı bilge gibi nefis de varlıksal konum ve akli hususiyetler itibarıyla bedene göre en yüksek seviyede olsa da bedensel unsurlarla birlikte olmasından dolayı her zaman olmasa da bazı durumlarda arzu ve iştahların baskısından kurtulamamaktadır (*The Enneads*, IV.4.17). Özetle Plotinus, bedenin nefis üzerinde görünür kılınmasıyla ilgili bir mevzuda betimleme yapma gayesiyle insan tipolojilerine ve şehir/devlet yapılanmalarına değinmiştir. Bu nedenle, pasaja bütünüyle siyaset felsefesi temelinde bakmak sağlıklı olmadığı gibi bir pasaj üzerinden siyaset nazariyesi üretmek de mümkün görünmemektedir.

Ancak başka bir açıdan değerlendirme yapıldığında, analogik bir boyutu olsa da pasajın aynı zamanda Plotinus'un zihninde var olan şehir/devlet yönetimi *algısına* yönelik paradigmayı ve teorik çerçeveyi ortaya koyduğunu söylemek de mümkündür. Bu durumda Plotinus, Platon'dan farklı olarak belirli karakteristiğe sahip farklı şehir/devlet türlerinden ziyade tek bir şehir/devlet yapısı içinde yaşayan farklı toplumsal katmanlara vurgu yapmaktadır. O, bir bakıma şehir ve devletlerin yukarıda belirtilen dört tür tipolojik insandan oluştuğunu, her şehrin/devletin buna benzer insan tipolojilerine sahip olduğunu söylemektedir. Buna göre, toplumun en üst katmanında siyasetten uzak kendi öz yetkinliğine ulaşmış *bilge* insanlar bulunurken, onun altında faziletli insanlardan oluşan aristokrat yapı yer almaktadır. Bu üst tipolojilerin altında ise siyaset ve politikayla

ilişkili olan kontrol edilebilir halk kitleleri ve düşünsel etkinliklerden uzak sadece doğalarına göre yaşayan insan grupları bulunmaktadır.¹¹ Bu pasaj temelinde Plotinus'un siyaset ve devlet algısına yönelik bir izlenim edinilse de yukarıda belirtildiği gibi onun adına doğrudan bir siyaset nazariyesi üretmek mümkün görünmemektedir. Bunların yanı sıra Porfirys'un *Plotinus'un Hayatı*'nda belirttiği şekliyle, Plotinus'un; devlet adamı, bürokrat ve senatör vb. kendisini takip eden arkadaş ve öğrencilerini politikadan caydırma yönünde ortaya koyduğu tutum ve davranışlar, onun politik olana mesafeli olduğunu ve siyasi olanı küçümsediğini göstermektedir. Nitekim Plotinus, arkadaş ve öğrencilerinden Zethos'u yüksek politik kariyerinden vazgeçirmeye çalışmış; politik kariyerinden vazgeçen ve zühd hayatını tercih eden Rogatianus'u övmüş ve ondan saygıyla bahsetmiştir (Porfirys, 2017: 121, 122; Blois, 1994: 172).

Bütün bu açıklamalardan sonra Plotinus'un paradigmatic olarak politik/toplumsal erdemlere soğuk baktığını, tamamen akledilir objelerin kavranmasıyla ilişkili olan daha yüce/kutsal erdemlere ulaşıldığında politik/toplumsal erdemlerin geride bırakılması gerektiğini düşündüğünü söylemek mümkündür (*The Enneads*, I.2.7).¹² Bu çerçevede *Enneadlar*'da vurgulandığı şekliyle Plotinus'un en üst insanı ve filozofu temsil eden *bilgesinin* (the sage) (*The Enneads*, I.4.14; II.9.9) yurttaşlık temelinde sahip olduğu pratik/politik ya da seküler erdemlerin (*The Enneads*, III.4.2), insan ruhunda yalnızca arzu, duygu ve fikirlerin yönetimine yoğunlaştığında oldukça sınırlı bir alan işgal ettiği görülmektedir. Başka bir deyişle, bireysel ruhun "iç/ruhsal yönetim"e olan ilgisi ve yoğunluğu, bu tür bir meşguliyetin devlet ve topluma duyulan kaygıya çok az yer bıraktığı anlamına gelmektedir. Zira *bilge*, bunların ötesinde cevher olan "nefs" in izinde akli alanla ve kutsal olanla meşgul olmaktadır. Bu düşünce çerçevesinde değerlendirildiğinde, Plotinus'un *bilgesinin*, şehri/devleti ortak yarar için yöneten Platon'un *filozof-kralı*ndan oldukça uzak olduğu anlaşılmaktadır (Song, 2009: 29). Çünkü onun "dünyadan kaçış felsefesi"nde (*The Enneads*, I.2.3)

¹¹ Başka bir pasajda, Plotinus, bu hususu teyit edecek şekilde, insanların, tanrılar ile hayvanlar arasında bir yerde konumlandığını, bunlardan bir kısmının yukarıya ilahî olana bir kısmının aşağıya hayvansı olana eğilimli olduğunu, çoğunun ise bitaraf bir konumda bulunduğunu söylemektedir (*The Enneads*, III.2.8).

¹² Schalla göre, Plotinus, Aristoteles'in diğer varlıklar nezdinde üstün olan insanı düşünsel alana taşıdığını vurgulamaktadır (Schall, 1985: 694).

politikaya yer yoktur. Bu manada Plotinus, W. Theiler'in ifadesiyle, “*Politikasız Platon*”dur ve bu yönüyle Platon’u oldukça sınırlandırmıştır (Song, 2009: 29; O’meara, 1993: 108). David G. Robertson’a göre de *Plotinus’un bilgesi*’nin düşünsel yönlendirmeye ihtiyaç olan alanlarda içinde yaşadığı şehre bir takım katkıları olsa da şehrin pratik yaşamıyla doğrudan bir ilişkisinin olmadığı görülmektedir. (Robertson, 2019: 18; Braid, 1980: 77, 78). Zira genel çerçevede arınmaya yönelmiş ve akli planda *ilabî olanı* tercih etmiş *bilgenin* böyle bir kaygısı yoktur. Bu manada *bilgenin* mükemmel yaşamı toplum içinde değil, topluma mesafeli olmakla gerçekleşmektedir. Plotinus ve halefleri nezdinde *düşünsel akli yaşam*, günlük aktif yaşamın üzerindedir (Schall, 1985: 694).

O hâlde Plotinus’un erdemle ilgili ortaya koyduğu nihai nokta olan Tanrı’ya benzemek idealinde; şayet benzemek, bedensel etkilenimlerden zihinsel erdemlere doğru olan bir süreçte nefsin arındırılmasıyla gerçekleşiyorsa (*The Enneads*, I.2.3), bu çerçevede politik/toplumsal erdemlerin bir amaç ve gaye olmaktan ziyade bu arınmada aşılması gereken aşamalar olarak araçsal bir konumda değerlendirilmesi daha uygun görünmektedir. Beden, nefis ve akıl üçgeninde ahlaki yaşamla birlikte aşama aşama *Bir’i* özümseyen erdem sahibi insan, bu erdemle politik veya yurttaşlıkla ilgili yapıların ötesine geçerek daha üst bir katmanda kendini bulmaktadır (Fuller, 1912: 106). Bu minvalde, Plotinus’a göre, esas mutluluk, bedensel yaşamla değil, nefsin faziletlerle aklileşmesi ve yaşamın hakiki iyiliğine sahip olmakla gerçekleşmektedir. Bu ise, nefsin rasyonel faaliyetleri içerisinde meydana gelmektedir (*The Enneads*, I.4.14) ve gerçek bilgelik budur.

Plotinus felsefesinde bütün varlık alanları birbirleriyle etkileşim hâlinindedir. Taşma nazariyesi çerçevesinde, *Bir’den* Akla, Akıl’dan Nefs’e ve Nefs’ten de en sonda yer alan varlık alanlarına kadar taşma süreçleri gerçekleşmiştir. Bu süreçler, yukarıdan aşağıya veya *Bir’den çokluğa* doğru olan aşamalara karşılık gelmektedir. Bu etkileşim içerisinde, insanın arınma ve sade bir yaşamla *çokluktan Birlik’e* yükselişinin gerçekleşmesi ve bireysel nefsin Nihai-İlke ile birleşmesi, aktif hayatta politik/pratik ve sivil erdemlerin ötesinde *akli ve derin düşünsel etkinliklerle* mümkündür (Schall, 1985: 695). Politik olan ilk etapta akli ve düşünsel olandan ziyade pratik olana yönelik olduğuna göre, Plotinus’un toplumsal ve politik olandan tamamen uzak olduğunu bir başka ifadeyle kozmik çerçevede onun

şehir ve devlete yönelik külli düzeyde bir şey vaz etmediğini söylemek mümkündür.

Ancak derinlemesine incelendiğinde bunun yeterli bir argüman olmadığı, tam aksine Plotinus'un külli planda üstün erdemli bir şehir/devlet düşüncesine sahip bir filozof olduğu anlaşılmaktadır. Zira kâinatı kötüleyen ve ona olumsuz bakan Plotinus'un çağdaşı Gnostikler üzerinden değerlendirme yapıldığında, Plotinus'un kozmolojik çerçevede erdemli bir toplumsal yapı öngördüğünü, genel siyaset teorilerinin ötesinde bir üst siyasi paradigmaya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Plotinus'a göre, kozmos diye isimlendirilen ilahî düzene dayalı sistemde her şey yerli yerindedir. Beden ve nefis, insan ve diğer varlıklar, en aşağıdan en yukarıya hepsi bir nizama sahiptir. Bu sistemde hiçbir boşluk yoktur. Her varlık alanında bir hiyerarşi vardır ve bu hiyerarşi tamdır ve ebedi nizama göre düzenlenmiştir. Dolayısıyla kozmos, güzeldir/iyidir; *En Üst*'ün; -en mümkün- yansıması, kopyasıdır.¹³ Bu manada kâinat içerisinde var olan kısmi kusur ve noksanlıklar, onun bütünsel güzelliğine ve harika oluşuna izafe edilebilir (Evangelou, 1992: 121). Bu nedenle, Plotinus, Gnostikleri inayeti reddetmelerinden dolayı eleştirmek; geleneksel felsefi değerleri savunan fikirler ileri sürmek suretiyle duyulur kozmosun aynıyla akli dünyanın bir kopyası ve bu yüzden güzel olduğunu söylemektedir (*The Enneads*, II.9.17).¹⁴ Buradan varılmak istenen sonuç şudur: Plotinus, kâinat-taki güzellik ile ahlaki güzellik arasında bağ kurmak istemektedir. Ona göre, kâinat-taki güzellik *Bir*'den kaynaklanan Akıl ve Nefs İlkeleriyle yukarıdan aşağıya tanzim edilen bir güzellik ise, insan da kâinatın bir unsuru olarak bu güzelliklerin kaynağı olan Akli-İlke ve Nefs'in izinden giderek hayatı güzelleştirebilir ve bireysel ve toplumsal hayatı hikmet ve değerlerle taçlandırabilir. Plotinus'un bu yaklaşımı, "İnsanın ahlaki güzelliği, kâinat-taki güzelliğin bir yansımasıdır." şeklinde teorik bir ifade ile açıklanabilir. Bu çerçevede insanın ilk ve en önemli görevi "kendini bilmek" olan Apollon'un buyruğuna uymaktır (Uzdavinys, 2009: 78).

Şimdi bu açıklamalar ışığında, Plotinusçu felsefi paradigmadan poli-

¹³ Gazzâlî'de de evren için "mümkün alemlerin en iyisi" şeklinde benzer bir yaklaşım vardır (Gazzâlî, 2005: 405).

¹⁴ Bu konuda Gnostiklere Reddiye'yi içeren (*The Enneads*, II.9)'da yer alan makaleye ayrıntılı bakılabilir.

tik topluluğu farklı bir açıdan temellendirirsek, Plotinus'un siyasi bir dil ve üslup kullanmadan politik olana yön verici argümanlar ortaya koyduğu görülmektedir. Bu manada, Plotinus'a göre, nefsi kuşatan bilgelik, politik topluluğu mükemmelleştirmenin aşkın temelidir (Robertson, 2008: 65; *The Enneads*, VI.4.15; VI.5.10; IV.4.17). Nitekim o, yüksek kozmik düzeni sivil düzen ile benzer şekilde tanımlamakta, kozmik düzenin üyeleri olan yıldız ve gezegenlerin akledilir varlıkların yönettiği yasalara tabi olduğunu, karasal alanda ise şehirde/devlette yaşayan nefslerin erdem ve hukuku onurlandırmasının iyi olacağını belirtmektedir (*The Enneads*, II.3.8; IV.3.15; IV.4.11; I.2.1; I.2.2). Bu mütalaalar içerisinde Plotinus'un bireysel ve toplumsal, sivil veya pratik değerlere teorik değerler kadar büyük önem verdiği ve bu değerler olmaksızın gerçek bilgelige ulaşamayacağını belirttiği açıkça görülmektedir (*The Enneads*, I.3.6).¹⁵

Başka bir ifadeyle, nefsanî arınma ve derin düşünsel etkinlik, pratik ve politik olanı doğrudan belirlemektedir. Nitekim Plotinus, bir başka pasajda sivil veya yurttaşlıkla ilgili erdemleri; ilke, düzen ve güzellik olarak betimlemenin yanı sıra onları insanı yanlış karar vermekten kurtaran, iştah ve arzuları dengeleyen ve nihayetinde insanı asilleştiren davranışlar bütünü olarak da değerlendirmektedir (*The Enneads*, I.2.2). Dolayısıyla Plotinus'ta, teorik değerler ile pratik değerler birbirini tamamlayan unsurlardır (Song, 2009: 28). Plotinus'un topluma kayıtsız kalıp sadece kendilerini düşünen Gnostikleri erdem konusunda hiçbir şey söylemedikleri için eleştirmesi ve gündelik yaşam içerisinde ahlaki değerlere vurgu yapması gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda (*The Enneads*, II.9.15) Plotinus felsefesindeki *bilge*'nin kayda değer farklılıklar olsa da Platon'un *Cumhuriyet/Devlet* kitabında geçen *filozof-kral* betimlemesiyle uyumlu olduğu görülmektedir. Zira pratik erdemler, Tanrısallığın yukarıya doğru hareketindeki ilk aşamayı oluşturan gerekli tutum ve eylemleri kapsamaktadır. Özetle, Plotinus'un aktif hayatla ilgili temel yaklaşımı; insanın, dünya ile ilgili olan şeyleri terk edip her şeyin *Neden'i* olan *Bir* ile düşünsel birliğe yükselmesi, ilahî olanla bağ kurması ve Tanrısallığı elde etmesidir (O'meara, 1984: 281).¹⁶ Ayrıca, Platon'un *filozof-kralı*, *İlk-Neden'i* taklit

¹⁵ Buna göre, önce doğal erdemler, ardından hikmet ve daha sonra da ahlaki doğanın mükemmelliği gelmektedir.

¹⁶ O'meara, burada, Plotinus'un Platon'un *Cumhuriyet* 500d-e'de yaptığı filozofun tanrısallığından ilham aldığını söylemektedir.

ederek toplumu aşkın ilkelerin bilgisi ışığında ilahî olana benzer şekilde yönettiğine göre, (Platon, *Devlet*, 500d) bu yönetme biçiminin hedefleriyle Plotinus'un inşa etmek istediği insan tipolojisinin yine uyumlu olduğu görülmektedir. Zira Plotinus'un belirttiği gibi, akli-neden ile ilişki kuran insanın ortaya koyduğu kültürel ve sanatsal tüm ürünler nasıl *İyi* ile ilişkilidir ise, yönetim ve hükümlanlık faaliyetleri de *İyi (Bir/Tanrı)* ile ilişkilidir (*The Enneads*, V.9.11; V.3.4). Bu çerçevede şehrin/devletin yasaları, Knossos kralı Minos'un yaptığı gibi toplumun ilahî olanla akli birliğini sağlayacak şekilde düzenlenmelidir (*The Enneads*, VI.9.7; O'meara, 1984: 281). Nitekim Minos, her dokuz yılda bir, her şeyi düzenleyen, yönetici, koruyucu, krallığa layık nef ve aklın sahibi Zeus ile istişarelerde bulunmuş ve şehirlerin yasalarını belirlemede onun kutsal (divine) öğütleriyle yönlendirilmiştir (Plato, *Laws*, 624a).¹⁷ Bu manada yasalar vaz edilmeleri itibariyle yerel ve yersel keyfiyetler barındırsa da onların en temelde akli ve ilahî âlemle ilişkili olması gerekir. Nitekim Plotinus felsefesi açısından değerlendirildiğinde, bu felsefede, varlıkların zirvesinde *Varlık-Üstü*'nün bulunduğu, akli ve duyulur bütün kozmosa *En Üst*'ün egemen olduğu görülmektedir. Bu ise, kozmosta birbirinden bağımsız yöneticilerin varlığının aksine en üstte nihai planda bir hükümlanın/krallın bulunduğunu; Akli-İlke ve Nefs ile bütün bir kozmos'un idare edildiğini göstermektedir.¹⁸ Bu durum, kozmosun bir *Kral*'ın etrafında ikinci (Akıl) ve üçüncülerin (Nefs) yönetimi altında olduğunu ifade etmektedir (*The Enneads*, V.I.8; V.5.3; VI.7.42). Buradan hareketle aşkın yönetme biçiminin bir yansıması olarak Plotinus'un siyaset paradigmasının *tek hükümdarın egemenliğinde* bir yönetim anlayışı olduğunu söylemek mümkündür.

Son olarak; konuya ışık tutması açısından Plotinus'un toplumun bütününe yönelik örnekliklerinin *Enneadlar*'da söylemsel, Porfiryus'un kale-

¹⁷ Yine bu pasajda Platon'un belirttiğine göre, Giritliler Zeus'a "kanun koyucu" demektedirler. Minos, bir kral olarak her dokuz yılda bir babası Zeus ile söyleşmek için giderdi. Bk. (Homeros, 2019: 326; *The Enneads*, IV.4.9);

¹⁸ Plotinus'un, bu hükümlanlık ve yönetimi "kral (king)" kelimesiyle, "*Bütün her şeyden öte egemenliğin kudretli Kralı*" ifadesinde olduğu şekliyle bazen *Bir* için, (*The Enneads*, III.4.2; V.5.3); "*Kral ve Lider baş neden olmaktır.*" ifadesinde olduğu gibi bazen Akli-İlke'nin Neden-İlke'si olmasına vurgu yapmak için, (*The Enneads*, III.5.8; IV.4.9; V.3.3,4); "*Onlar (Nefsler) En Yüksek Hükümlan'la ilişkili olan krallar gibi yöneticidirler.*" sözünde de belirttiği üzere bazen Nefs(ler) için kullandığı görülmektedir (*The Enneads*, IV.8.IV). Plotinus, bu silsileyi bir ileri aşamaya taşımış, Akli-İlke'nin şekillendirdiği insanların da aynı zamanda kral olduğunu söylemiştir. (*The Enneads*, V.3.4).

me aldığı *Plotinus'un Hayatı* adlı eserde ise, hem söylemsel hem de eylemsel tarzda görüldüğünü vurgulamak gerekir. Porfiryus, eserinde, Plotinus'u toplumdan uzak mistik bir filozof olarak betimlemekten ziyade aksiyoner bir filozof olarak tarif etmiştir.¹⁹ Plotinus'un *Enneadlar*'da geçen bütün insanların felaha erişmesini istemesine yönelik ifadeleri onun avamın ahlaki seviyesinin yükseltmesiyle ilgili kaygılı ve topluma karşı duyarlı bir filozof olduğunu ortaya koymaktadır (*The Enneads*, I.4.46). Plotinus'un gençlerin eğitimiyle ilgilenmesi, onlara maddi ve manevi açıdan vasilik yapması bu minvalde değerlendirilebilir. Bütün bunlar, Plotinus'un toplumsal hayata karşı sorumluluk duygusunun üst seviyede olduğunu gösterdiği gibi, onun ahlaki anlamda toplumun erdemli bir toplum hâline gelmesine katkıda bulunduğunu da göstermektedir. Yine *-Plotinus'un Hayatı*'nda geçtiği üzere- Plotinus'un yetimlerle ilgilenmesi, senatörlerle diyalog kurması, onlardan arkadaş edinmesi ve yirmi altı yıllık Roma hayatında halk nezdinde arabulucu/hakem vazifesi görmesi, onun toplumsal hayata yönelik sorumluluk sahibi bir filozof olduğunu ve toplumsal durum ve olaylardan kendini soyutlamadığını göstermektedir (Porfiryus, 2017: 122, 123, 125). Bu çerçevede Plotinus için toplum filozofu denilebilir. Zira o, toplumun sorunlarıyla iç içe olmuş bir bilge olarak temayüz etmiştir.

Sonuç

Makale bağlamında elde edilen sonuçlara göre, felsefi sistem açısından Stoacı felsefenin egemen olduğu Roma'da yaşayan ve burada Platoncu felsefeyi yeniden inşa eden Plotinus'un, bağlı olduğu felsefi ekolün ve takip ettiği Platon'un aksine yönetsel açıdan açık ve belirgin bir devlet/şehir argümanının olmadığı görülmektedir. Platon, kozmik denge çerçevesinde ideal devlet ve toplum anlayışına sahip bir filozof olarak bir toplum felsefesi sunarken onun izinden giden Plotinus'un dar kapsamlı *Platonopolis* projesi dışında politik vaziyetlerden uzak felsefi öğretilere sahip olması, onun erdemli şehir/devlet konusunda Platon felsefesinin çizgisi dışında olduğunu göstermektedir. Bu durum, Plotinus'un politik felsefeye bakışını tartışmaya açık hâle getirmektedir.

Dominic J. O'meara, *Platonopolis* kavramı üzerinden Platonik siyaset

¹⁹ Plotinus'un Hayatı ve Çalışmalarının Düzenlenmesi Hakkında adlı eserin geneline bakıldığında Plotinus'un aksiyoner bir kişiliğe sahip olduğu görülmektedir.

felsefesine dair kaleme aldığı eserinde, Yeni Eflatuncularla ilgili genel olarak kullanılan basmakalıp “*Neoplatonik siyaset felsefesi yoktur; çünkü siyaset felsefesi ortaya koyan kimse yoktur*” (O’meara, 2003: 3). cümlesini eleştiriye tabi tutup bu felsefenin siyaset felsefesine dair birçok argüman ürettiğini ortaya koysa da bu felsefenin kurucu filozofu Plotinus’ta siyaset felsefesi-ne ve devlet yönetimi ilişkin somut teorik ifadelerle rastlanmamaktadır.

Plotinus felsefesinde erdemler ikiye ayrılmıştır. Bunlar, yurttaşlık temelinde politik/pratik/sivil ve saflaştırıcı erdemlerdir. Saflaştırıcı erdemler sayesinde en büyük erdeme sahip olan insan, politik veya yurttaşlıkla ilgili yapıların ötesine geçmekte, kendisini daha üst bir noktada konumlandırmaktadır. Politik/pratik/sivil erdemler fazilet yolunda önemli yapı taşlarını oluştursa da insanlar bu erdemlerle yetinmemeli; saflaştırıcı erdemleri elde etmeye yönelik ameliyeler gerçekleştirmelidir. Bu çerçevede, Plotinus’un temel paradigmasının şehri/devleti inşa etmekten öte şehri/devleti oluşturan bireyleri inşa etmek olduğunu söylemek mümkündür. *Enneadlar*’da Platon’dan esinli “bu dünyadan kaçış” olarak betimlenen insanın Tanrı’ya benzemesi ve bu yönde nefisini arındırması, politik/pratik/sivil ahlaki vaziyetlerin ötesinde üstün/akli erdemlere sahip olmayı gerekli kılmaktadır. Plotinus’un yoğunlaştığı alan burasıdır ve bu paradigmada sosyal hayattan ziyade bireysel yaşamın ön planda tutulduğu görülmektedir. Ancak doğası gereği toplumsal bir varlık olan insanın sosyal hayattan bütünüyle soyutlanması mümkün olmadığına göre, bireysel yaşamı izole eden mistik yol veya bu dünyadan kaçış, ilk etapta birey-insan için kabul edilebilir bir durum olsa da toplumun bütününe ihmal etmesi açısından tutarlı bir yaklaşım değildir. Nitekim Plotinus, siyasi hayattan uzak durmasına rağmen insanlara toplumdan bütünüyle izole edilmiş bir hayat tarzı önermemiştir. O, politik/pratik/sivil erdemleri saflaştırıcı faziletlerin elde edilmesinde katedilmesi gereken aşamalar olarak görmüştür. Ama asıl olan, saflaştırıcı erdemlerdir. Bu manada siyaset etkinliği, devleti betimleyen bir enstrüman olarak birey ve toplumun günlük ihtiyaçlarını karşılayan ve toplumun, ister niteliğe haiz ister niteliksiz fertleri tarafından yerine getirilen bir görevler manzumesi olarak görünse de tanrısal birliği sağlayan Minos’un kanunları çerçevesinden bakıldığında, devlet ve onun kralının ontolojik ve metafizik açıdan toplumun inşasında önemli bir görev üstlendiği anlaşılmaktadır.

Plotinus'un nefsi arındırmanın gerçekleşmesinde pratik erdemleri alt düzey bir aşama olarak görmesi ve bu sebeple siyasetten uzak durması ile Stoacıların pratik ahlaki önemsemek ve öncelemek suretiyle siyasi olana mesafeli olması nihai çerçevede birbirine benzer gibi görünse de bunlar, ontolojik çerçevede tümüyle birbirinden farklıdır. Stoacılar, pratik ahlakı, sürdürülebilir hayat içerisinde arzu ve eylemleri kontrol altında tutmak için yeterli görürken, Plotinus, insanı günlük pratik olguların ötesinde düşünselliğe taşımak, akli erdem ve arınmayla yüksek olana ulaştırmak ve nihayetinde *Bir*'le bütünlüştürmek istemektedir. Bu manada, nefsin arındırma, akli/düşünsel faaliyetler ve nihayetinde Tanrı'ya benzeme, politik/pratik/sivil erdemleri kendiliğinden üretecektir. Zira büyük olana sahip olmak potansiyel olarak küçük olana sahip olmayı gerektirmektedir (*The Enneads*, I.2.7). O hâlde, politik/pratik/sivil erdemler, nefsin arınmasına yönelik bir üst aşamaya geçmedikçe eksik kalacak; şehir/devlet *İyi* olanla irtibatı sağlamada yetersiz kalacak ve böylece *üstün şehir/devlet* niteliğine ulaşamayacaktır.

Kaynaklar

- Armstrong A. H. (1962). *Plotinus*. New York: Collier Books.
- Aydın, İ. H. (2001). Plotinus ve İki İslam Mütefekkirinde (Fârâbî ve İbn Sinâ'da) Sudûr Nazariyesinin Bir Değerlendirmesi. *İslami Araştırmalar*, 14 (1), 171-181.
- Bal, M. (2009). Roma'da Yeni Platonculuğun Kurucusu Plotinus ve Öğretisi. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 50, 87-114.
- Bilgiç, E. (2012). M.S. III. Yüzyıl Roma-Sasani İhtilaflarına İlişkin Bir Değerlendirme: Pers Kralı I. Şapur'un Roma İmparatoru Valerianus'u Esir Alması. *Mediterranean Journal of Humanities*, II (2), 25-34.
- Blois, L. D. (1994). Traditional Virtues and New Qualities in Third Century Views of Empire Emperoship and Practical Politics. *Mnemosyne*, 47 (2), 166-176.
- Blois, L. D. (2006). Emperors in a Period of Crises. Changes in Emperor Worship, Imperial Ideology and Perceptions of Imperial Authority in the Roman Empire in the Third Century A.D. *The Impact of Imperial Rome on Religions, Ritual and Religious Life in the Roman Empire*. (Ed. L. de Blois & P. Funke & J. Hahn). Leiden-Boston: Brill, 268-278.
- Braid, M. T. (1980). Plotinus' Ethical Theory? *Iqbal Review*, 72-79.

- Cicero (2019). *Yasalar Üzerine*. (Çev. C. C. Çevik). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Deniz, G. (2011). Gazâlî'yi Anlamanın Usulü. *Diyanet İlmi Dergi*, 47 (3), 7-26.
- Evangelou, C. (1992). Plotinus's Anti-Gnostic Polemic and Porphyry's Against the Christians. *Neoplatonism and Gnosticism*. (Ed. R. T. Wallis & J. Bregman). Albany: State University of New York Press, 111-128.
- Fuller, B. A. G. (1912). *The Problem of Evil in Plotinus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gazzâlî. (2005). Mümkün Âlemlerin En İyisi. (Çev. M. Kaya). *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri*. İstanbul: Klasik Yayınları, 403-407.
- Gerson, L. P. (2016). Plotinus and the Platonic Response to Stoicism. *Routledge Handbook of Stoicism*. (Ed. J. Sellars). London: Routledge, 44-55.
- Homerus (2019). *Odysseia*. (Çev. A. Erhat & A. Kadir). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Işıldak, M. (2010). Stoa Felsefesinin Güçlü Roma Devletinde Gelişmesinin Roma Hukukuna Yansıyan Sonuçları. *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 20, 165-179.
- Kaya, Y. (2014). *Mutluluk Öğretisi Bağlamında Stoa Felsefesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi.
- McGroarty, K. (2000). Does the Mystic Care? The Ethical Theory of Plotinus. *Maynooth University Record*. http://mural.maynoothuniversity.ie/37/2/Does_the_mystic_care%5B1%5D._The_ethical_theory_of_Plotinus.pdf, 11-14.
- Molacı, M. (2017). Hegel Sonrası Felsefe Tarihçiliği: Stoacılık Örneği. *Özne: Felsefe, Bilim ve Sanat Yazıları*, 27, 161-196.
- O'meara, D. J. (1984). Neoplatonist Conception of the Philosopher-King. *Plato and Platonism*. (Ed. J. M. van Ophuijsen). Washington, DC: The Catholic of America Press, 278-291.
- O'meara, D. J. (1993). *Plotinus*. New York: Oxford University Press.
- O'meara, D. J. (2003). *Platonopolis: Platonic Political Philosophy in Late Antiquity*. Oxford: Clarendon Press.
- Ören, E. (2017). Stoacı Düşüncede Kozmopolitanizm. *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science*, 49, 304-315.

- Özdemir, M. B. & Durgun, F. (2011). Antikitenin Öğrettikleri: Yeni Çağ Avrupa Düşüncesinde Yeni Stoacılık. *İnsan ve Toplum Dergisi*, 1 (1), 25-44.
- Platon (2018). *Devlet*. (Çev. S. Eyuboğlu & M. A. Cimcoz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Plato (2016). *Laws*. (Trans. T. Griffith). Cambridge: Cambridge University Press.
- Plotinus (1991). *The Enneads*. (Trans. S. MacKenna). London: Faber and Faber.
- Porfirius (2017). Plotinus'un Hayatı ve Çalışmalarının Düzenlenmesi Hakkında. (Çev. M. M. Karakaya). *Eskiye*, 35, 113-150.
- Rist, J. M. (1967). *Plotinus: The Road the Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Robertson, D. G. (2008). Talk, Ethics and Politics in Plotinus. *Dionysius*, 26, 61-72.
- Robertson, D. G. (2019). Plotinus on Disorderly Men in Political Communities. *Politeia*, 38 (1), 1-18.
- Schall, J. V. (1985). Plotinus and Political Philosophy. *Gregorianum*, 66 (4), 687-707.
- Siniosoglou, N. (2008). *Plato and Theodoret: The Christian Appropriation of Platonic Philosophy and the Hellenic Intellectual Resistance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Song, E. (2009). The Ethics of Descent in Plotinus. *Hermathena*, 187, 27-48.
- Stamatellos, G. (2007). *Plotinus and the Presocratics*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Uždavinys, A. (2009). *The Heart of Plotinus: The Essential Enneads*. Bloomington: World Wisdom.
- Wolin, S. S. (2004). *Politics and Vision: Continuity and Innovation in Western Political Thought*. Princeton: Princeton University Press.

Öz: Neoplatonizm, Stoacı felsefi düşüncenin egemen olduğu Roma'da doğmuş felsefi bir akımdır. Bu felsefi akımın kurucu filozofu Plotinus ortaya koyduğu sudûr nazariyesi ile hem Hristiyan hem de İslam dünyasını derinden etkilemiştir. Bir, Akli-İlke ve Nefs hipostazları çerçevesinde yaratılışı açıklayan ve bu yaratılış üzerinden duyulur kozmosu temellendiren Plotinus, ağırlıklı olarak varlık

felsefesiyle ilgili yazılar kaleme almıştır. Plotinus, metafizik alanda Platon'un izinde derinlikli felsefi nazariyeler koyarken onun ideal devlet tasarımı konusunda Platon'u takip etmemesi ve bu alanda derinlikli bir eser veya eserler ortaya koymaması câlib-i dikkattir. Bu manada, ömrünün önemli bir bölümünü Roma imparatorluğunun başkenti Roma'da geçiren Plotinus'un siyaset felsefesiyle ilgili düşüncelerinin ne olduğu, nasıl bir perspektife sahip olduğu ve bir nazariye üretilip üretilmediği hususları tartışmaya açıktır. Bu makale, Plotinus'un siyaset felsefesiyle ilgili genel bakış açısını Enneadlar çerçevesinde ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Plotinus, siyaset felsefesi, politika, ideal devlet, etik, bilge, Stoacılık.

